

Henryk Piwoński

Liturgia wielkosobotnia u bożogrobców

Studia Theologica Varsaviensia 9/2, 131-146

1971

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

HENRYK PIWOŃSKI

LITURGIA WIELKOSOBOTNIA U BOŻOGROBCÓW

Treść: I. Wykaz skrótów; II. Wstęp; III. Analiza liturgiczna: 1. Modlitwa Kościoła; 2. Liturgia światła; 3. Liturgia chrztu; 4. Liturgia mszalną; IV. Analiza muzyczna: 1. Notacja muzyczna; 2. Tekst muzyczny: a. Psalm; b. Antyfony. V. Wnioski.

I. WYKAZ SKRÓTÓW

- ABC — Antyfonarz kanoników regularnych kościoła Bożego Ciała, XV w., Kraków, Bibl. kan. reg. kośc. B. Ciała, sygn. Ms 1
- A Cz — Antyfonarz norbertański z Czerwińska, XV w., Kraków, Bibl. norbertanek na Zwierzyńcu, sygn. Ms 6
- Ag Oł — Agenda ołomuniecka 1585—1586 r. (?), wyd. Kraków, Bibl. Uniwersytetu Jagiellońskiego, sygn. Cim 8086, starodr.
- Ag Pł — Agenda plocka 1554 r., wyd. Kraków, Bibl. U. J., sygn. Cim 4907
- Ak I — Antyfonarz kielecki 1372 r., Kielce, Bibl. Kapitulna, b. s.
- Ak II — Antyfonarz kielecki 1510 r., Kielce, Bibl. Seminarium Duchownego, b. s.
- Ak, 47 — Antyfonarz krakowski 1423—1448 r. (?) Zbigniewa Oleśnickiego, Kraków, Archiwum Kapitulne na Wawelu, nr 47. Por. B. Miodońska, *Iluminacje krakowskich rękopisów z I poł. XV w. w Archiwum Kapituły Metropolitalnej na Wawelu*, Kraków 1967
- AK 53 — Antyfonarz *de tempore* z końca XV w?, Kraków, Arch. Kap. Metr. na Wawelu, nr 53. Por. B. Miodońska, dz. cyt.
- Am — Antyfonarz miechowski 1562—1563 r., Kielce, Bibl. Sem. Duch. sygn. R 1—8
- A(K) 15 — Antyfonarz karmelitański, XV w. (?), Kraków, Bibl. karmelitów trzewickowych, sygn. 15
- A Ch — *Breviaire du S. Sepulcre de Jerusalem*, XIII—XIV w., Chantilly, Musee Conde, ms 50
- B Gn — Brewiarz gnieźnieński 1540 r., Kielce, Bibl. Sem. Duch., sygn. 02225, starodr.
- B K — Brewiarz krakowski — wyd. Kraków 1 VIII 1507 — 29 I 1508 r., Kraków, Bibl. karmelitów trzew., sygn. 166

- B krz — Brewiarz krzyżacki, wyd. Strassburg 1500 r.), Kraków, Bibl. karm. trzew., sygn. G W 5237, starodr.
- B P — Brewiarz pauliński 1540 r., Venetiis, Częstochowa, Bibl. pauli-
nów, sygn. II J 2/3, starodr.
- B R — Brewiarz rzymski
- C V 659 — *Codex Latinus Barberini 1160 r.*, (zawiera rubryki z czyn-
ności liturgicznych w kościele Św. Grobu), *Bibl. Vaticana*, sygn. 659
- E V — *Editio Vaticana (Antiphonari Romani)*
- Ge E — *Sacramentarium Gelasianum Engolismense*, ok. 800 r., Schmidt
(= cytuję za H. A. P. Schmidtem, *Hebdomada Sancta*. V.)
- Ge F — *Sacramentarium Gelasianum Fuldense*, ok. 975 r., Schmidt
- Ge G — *Sacramentarium Gelasianum Gellonense*, ok. 780 r., Schmidt
- Ge Sii — *Sacramentarium Gelasianum Sangalense II*, 800—820 r.,
Schmidt
- Ge V — *Sacramentarium Gelasianum Vetus*, 500—750 r., Schmidt
- Ge Vic — *Sacramentarium Gelasianum Vicense*, ok. 1038 r., Schmidt
- Gr C — *Sacramentarium Gregorianum Cameracense*, ok. 811—812 r.,
Schmidt
- Gr Cz — Graduał kanoników reg., Czerwińsk, Bibl. salezjanów, sygn. 12
- Gr EC — Graduał Erazma Ciołka 1509 r., Płock Bibl. Sem. Duch.
- Gr K 1644 — Graduał karmelitów trzew. z 1644 r., Kraków, Bibl. karm.
trzew.
- Gr W — Graduał wiślicki XIII—XIV w., Kielce, Bibl. Sem. Duch., b. s.
- Gr Ol — Graduał Jana Olbrachta 1501 r., *Proprium de tempore*, Kra-
ków, Arch. Kap. na Wawelu, sygn. 43
- I F 386 — Graduał bożogrobców (?) z Nysy, część z XIV w., Wrocław,
Bibl. Uniwersytecka, sygn. I F 386
- I F 395 — Antyfonarz norbertański 1495 r., Wrocław, BUWr, syng. I F
395.
- I Q 175 — *Ordo divini officii Conventus Crucigerorum cum duplici
rubet cruce*, XIV w., Wrocław, BUWr, sygn. I Q 175
- Ms 21 — Antyfonarz dominikański XV w.(?), Kraków, Bibl. dominika-
nów, sygn. Ms 21
- OC — *Addenda et varianda in Ordine Sacri Tridui iuxta ritum Carme-
litarum*, Parisiis — Tornaci — Romae — Neo Eboraci (1961)
- OR 28 — *Ordo Romanus 28*, ok. 800 r., Schmidt
- PR Germ — *Pontificale Romano-Germanicum*, ok. 950 r., Schmidt
- RB — *Rituale* z Barletty 1229—1244 r., opr. J. M. Giovene: *Kalen-
daria manuscripta aliaque documenta ecclesiarum Apuliae et Ja-
pygiae*, I, Neapoli 1828; Ch. Kohler: *Un rituel et un breviaire du
Saint Sepulcre de Jerusalem*. W: *Revue de l'Orient latin*, VIII,
1900—1901
- V XV — *Vesperale* — Antyfonarz i częściowo Rytuał z końca XV w.
rkps pisany na papierze, był używany przez bożogrobców na po-
czątku XVI w. w St. Odilienbergu, Archief Maastricht, w Hol-
landii (fotokopia).

II. WSTĘP

W pracy tej podejmuję próbę przedstawienia fragmentu liturgii Wielkiej Soboty¹ u stróżów św. Grobu Jerozolimskiego, którzy powstałi podczas wypraw krzyżowych, po zdobyciu Świętego Miasta (15.VII.1099 r.). Posługiwali się oni do czasu reformy trydenckiej (9 VII 1568 r.) tzw. *ritus ecclesiae dominici Sepulchri Hierosolymitani*. Był to ryt jerozolimsko—rzymsko—galijski². Na szczególną uwagę zasługują obrzędy, ceremonie i modły, zaczerpnięte wprost ze zwyczajów kościelnych, zachowywanych w epoce wypraw krzyżowych w kościele św. Grobu w Jerozolimie, miejscu zdarzeń, życia, męki, śmierci i Zmartwychwstania Jezusa.

Tzw. *Triduum Sacrum* jest rozszerzeniem treści liturgicznej Świąt Paschalnych. Pascha — to przejście przez mękę i śmierć do chwały Zmartwychwstania. Trzy Święte Dni obejmują wydarzenia od Ostatniej Wieczerzy (Ucztę Paschalnej) aż do Zmartwychwstania.

Materiał liturgiczny i częściowo muzyczny stróżów Św. Grobu przechował się do dziś w zabytkach między innymi na terenie Polski, gdzie zakon ten działał od założenia w 1163 r. do supresji w 1819 r.³. Są to głównie: CV 659, RB, BCh, V XV (zagraniczne) i A m, I Q 175, I F 386 z terenu Polski.

W zagadnieniach liturgiczno-muzycznych zwracam uwagę przy wymienionych zabytkach na tekst i melodię, ich stosunek do współczesnych zakonnych (z grupy kanoników regularnych) głównie premonstratensów, zachowujących swe odrębności liturgiczne nawet po Soborze Trydenckim. Podobnie karmelici trzew. zachowali z pewnymi modyfikacjami ryt jerozolimski. Koniecznym wydaje się porównanie z diecezjalnymi zabytkami, zwłaszcza z tych terenów, na których pracował i rozwijał się zakon Św. Grobu. Pomoże to do stworzenia obrazu związku chorału bożogrobców ze śpiewami innych zakonów oraz diecezjalnymi. Wskaże również stan zachowania obrzędów i melodii do obecnych czasów.

III. ANALIZA LITURGICZNA

Wielka Sobota jest świętym dniem spoczynku Pana. Na liturgię tego dnia składa się: modlitwa Kościoła, liturgia światła, chrztu św. i liturgia mszalna.

¹ Opracowanie dwóch poprzednich Dni *Triduum Sacrum* wysłałem do redakcji *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*.

² Por. H. Piwoński, *Liturgia Wielkanocna u bożogrobców w Miechowie*. W: *Rocz. Teol.-Kanon.* T. XVI, zes. 4. Lublin 1969. — Por. M. Hereswitha: *De vrouwenklosters van het H. Graf. in het prinsdom*. Louvain 1941.

³ Por. P. Pękalski, *O początku, rozkrzewieniu i upadku xx. kanoników reg. stróżów św. Grobu Jerozolimskiego*. Kraków 1867.. — Z. Pęckowski: *Miechów*. Kraków 1967.

1. Modlitwa Kościoła

Najstarszy rkps bożogrobców C V i późniejsze, które są rozszerzonym odpisem: B Ch, I Q 175, R B podają *Matutinum* i *Laudes*. Całe oficjum wszystkich Trzech Św. Dni posiada, podobnie jak w innych rękopisach zakonnych i diecezjalnych, pierwotną i zabytkową formę⁴. Do przedstawienia oficjum nocnego posłużył mi za podstawę A m. Repertuar psalmów i antyfon jest identyczny w porównywanych rękopisach.

Na podstawie różnicy pisma, śladów innych tekstów i porównania A m z podobnymi zabytkami można dojść do pierwotnej wersji oficjum W. Soboty w tym miechowskim rękopisie.

Korekty dokonano:	na:
V I, 1 R — <i>Ne forte veniunt...</i> ,	V <i>Ascendentes principes...</i> ,
V I, 3 R — <i>Ululate pastores...</i> ,	V <i>Accingite...</i> ,
V II, 1 R — <i>Ante cuius...</i> ,	V <i>Dustrixit quidem...</i> ,
V II, 3 R — <i>In pace...</i> ,	V <i>Tamquam agnus...</i> ,
R III, 2 — <i>Agnus Dei...</i> ,	R <i>Astiterunt reges...</i> ,
V — <i>Christus factus est...</i> ,	R <i>Quare fremuerunt...</i> ,

(Pozostał obok nowego V dawny *Christus factus est*).
V III, 3 R — *In pace factus...*, V *Tradidit in mortem*.

Po odkryciu tych korektorskich zabiegów łatwo dojść do pierwotnego tekstu i układu responsoriów w A m. Jest on identyczny z wersją prezentowaną w rękopisach bożogrobców. OC karmelitańskie różni się od wyżej wspomnianych tylko w III, 3 R *Sicut ovis* werselem *Tradidit in mortem*, podczas gdy bożogrobcy mają V *In pace factus*.

Układ responsoriów w oficjum nocnym W. Soboty nie wykazuje różnicowania tego stopnia, jakie widoczne jest w dwa poprzednie Dni Święte. Kolejność i dobór responsoriów są w większości ksiąg te same. Różnice dotyczą repertuaru wersełów. I tak np.

I, 2 R — *Ierusalem luge* ma inny V w B Gn, B K, Ak I, Ak II, ABC, AK 47, AK 53, B P, V — *Ululate pastores*.

⁴ C V 659, k. 67v: „...in Cena Domini et Sexta Feria et Sabbato non dicitur Domine labia mea aperies, nec Deus in auditorium, nec Invitatorium, nec Jube Domine, nec Et ne nos inducas, nec Tu autem Domine in capitulo, nec fit iubilus in fine antiphonarum, nec dicitur Benedicamus, nec titulus ad lectiones in Sabbato...”. Na oficjum nocne zapalano 34 świece. Podobnie R B, k. 81 b. B Ch, k. 187 b kol. 1, w/g Ch. Kohlera, *Un rituel et un bréviaire du Saint Sépulcre de Jerusalem*. W: *Revue de l'Orient latin*. VIII. 1900—1901, s. 414, 481. Por. J. M. Giovene, *Kalendaria manuscripta aliaque documenta ecclesiarum Apuliae et Japygiae*. I. Neapoli 1828. s. (35). I Q 175, k. 39. Por. J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*. Warszawa 1959, s. 213. Enc. Catt., kol. 896—898. — L. Th. K. Freiburg 1962, kol. 1278. — W. Schenk, *Rok liturgiczny*. W: *Wprowadzenie do liturgii*. Poznań—Warszawa—Lublin 1967, s. 446—463.

I, 3 R — *Plange quasi virgo* cytowane wyżej kodeksy mają V *Plause-runt*.

II, 1 R — *Recessit Pastor* większość kodeksów notuje V, jak EV (Lu).

W odwrotnej kolejności umieszczają księgi premonstratensów A Cz i Gr Pr dwa ostatnie responsoria.

Znaczniejsze różnice w układzie są widoczne w EV (Lu) i B krz.

Laudes są zgodne z B R. Po *Kyrie* z tropami i po *Benedictus* jest V *Vita in ligno moritur ex mortu despoliatur*⁵.

Do mniejszych godzin najbardziej dokładne wskazówki znajdują się w C V i jego odpisach, zwłaszcza odnośnie do prymy. Skryptor rękopisu watykańskiego sygnalizuje Ps (53) *Deus in nomine tuo* i inne, ale bez *Quicumque vult*. Jest R — *Sepulto domino „et cetera ut prescripta sunt in aliis diebus”*⁶.

O tercji, sekście i nonie jest krótka notatka, że odmawia się oficjum bez przerwy: „*Cetere hore similiter ante officium dicantur continuatim*”⁷.

2. Liturgia światła

Najstarsze źródła liturgiczne bożogrobców podają, co następuje: o szóstej godzinie idzie patriarcha z innymi do kościoła, przebiera się i przygotowuje do celebrowania w tę Świętą Noc oficjum razem z arcybiskupami, biskupami, opatami, przełożonymi i innymi. Poprzedzony pochodniami idzie *in sede sua*.

Lekcje czytane są po grecku i po łacinie bez tytułu:⁸

L — *In principio creavit,*
Or — *Deus, qui mirabiliter,*

L — *Hoc vero cum quingentorum*
esset,

⁵ C V 659, k. 68, 71v, 72. A m, k. 142v.

⁶ C V 659, k. 73v.

⁷ Tamże, k. 73v.

⁸ Bardziej prawdopodobne wydaje się śpiewanie 6-ciu lekcji po grecku i 6-ciu po łacinie, por. J. M. Giovene, dz. cyt., s. 46. Liczba lekcji była różna, zależnie od tradycji. System gregoriański przewiduje — 4, starej tradycji gelazjańskiej — 0, ustabilizowanej tradycji gelazjańskiej — 12, jerozolimski (V w.), mozarabski i benewentyński po — 12. Por. H. A. P. Schmidt, *Hebdomada Sancta*, Vol. II. Romae—Friburgi Brisg.—Barcinone 1957, s. 827—842. Karmelici trzewickowi praktykowali śpiew 5-ciu lekcji. Por. A. A. Knig, *Liturgies of the Religious Orders*. London—New York—Toronto (1955), s. 268 n. Kościołem tych ceremonii był kościół Zmartwychwstania (*Anastasis*), w bazylice Św. Grobu ra środku pod kopułą na Kalwarii. Por. J. Kudasiewicz, *Na śladach tajemnic różańcowych*. Kielce 1962, (maszynopis), s. 16—19. — P. D. Baldi, *Guida di terra Santa*. Gerusalemme 1963, s. 143—149. — A. Perrot, *Golgothe et Saint-Sepulcre*. Paris 1953, s. 48 n.

L — <i>Tentavit Deus Abraham,</i>	Tr — <i>Vinea facta est,</i>
Or — <i>Deus incommutabilis,</i>	Or — <i>Deus, qui in omnibus</i>
Or — <i>Deus fidelium Pater,</i>	<i>ecclesie tue,</i>
L — <i>Factum est in vigilia,</i>	L — <i>Dixit dominus ad moysen,</i>
R — <i>Cantemus Domino,</i>	Or — <i>Omnipotens sempiterne</i>
Or — <i>Deus cuius antiqua mira-</i>	<i>deus,</i>
<i>cula,</i>	L — <i>Factum est verbum,</i>
L — <i>Hec est hereditas,</i>	Or — <i>Deus, qui diversitatem</i>
Or — <i>Omnipotens sempiterne</i>	<i>gentium,</i>
<i>Deus,</i>	L — <i>Scriptis moyses,</i>
L — <i>Audi Israel,</i>	Tr — <i>Attende celum,</i>
Or — <i>Deus, qui ecclesiam tuam,</i>	Or — <i>Deus celsitudo humilium,</i>
L — <i>Factus est super,</i>	L — <i>Nabuchodonosor rex,</i>
Or — <i>Deus, qui nos ad celebran-</i>	Or — <i>Omnipotens sempiterne</i>
<i>dum,</i>	<i>deus,</i>
L — <i>Apprehenderunt septem</i>	Tr — <i>Sicut cervus,</i>
<i>mulieres,</i>	Or — <i>Omnipotens sempiterne</i>
	<i>deus respice.</i>

Wszystkie te czytania, śpiewy i modlitwy zachowały się dokładnie w liturgii rzymskiej.

„Święty ogień”.

Do szczególnych zwyczajów kościoła jerozolimskiego należało bogato udratyzowane oczekiwanie na cudowne przyjście świętego ognia. Rękopisy C V, I Q 175 i RB⁹ zawierają dokładny opis (C V i RB) lub ślady (I Q 175) tego obrzędu.

Z. O b e r t y ń s k i¹⁰ podkreślił sposób przybycia i pochodzenia ognia. Nie przytoczył dowodów J. M. Giovene'go¹¹ i nie podkreślił dramatycznego napięcia przy oczekiwaniu na przyjście ognia, mimo że przedrukował w całości opis tego obrzędu.

Opis tej ceremonii wygląda następująco: podczas czytania ostatniej lekcji posyła patriarcha trzy lub cztery osoby wybrane spośród pielgrzymów (ze względu na ich uczciwość i pobożność) dla odsunięcia niedowiarstwa, a utwierdzenia wiary — do miejsca, gdzie jest położony Krzyż Św. Uznając je za godne oglądania tak wielkiego cudu, nakazuje im, aby oczyścili się przez spowiedź ze swoich przewinień dla

⁹ Ch. Kohler, dz. cyt., s. 483. Brak śladów tej ceremonii „św. ognia” w B Ch: „*Aucune mention de la cérémonie du feu sacré*”.

¹⁰ Z. O b e r t y ń s k i, *Stad tzw. św. ognia jerozolimskiego w liturgii śląskiej*. W: Spr. T. N. Warsz. Wydz. II Nauk społ. i filoz.. Warszawa 1938, s. 31—35. — Tenże: „*Pontificale*” arcybiskupa lwowskiego Jana Rzeszowskiego w *Bibl. Kap. w Gnieźnie*. Lwów 1930, s. 266—268.

¹¹ J. M. Giovene, dz. cyt., s. 69—75.

spełnienia nałożonego obowiązku i nie odwiekali pójścia ze zbawczym Krzyżem. Ze łzami i sercem skruszonym, bosy, poprzedzeni kandelabrami i kadzielnicami, okadzając nabożnie, idą pokornie na miejsce Zmartwychwstania.

Litanie śpiewa czterech godniejszych i starszych kanoników lub świeckich (jeśli są): *Kyrie eleison, Domine miserere* — aż przyjdzie tak oczekiwany i upragniony ogień. Wspomniani zwiastuni, posłuszni wskazówkom patriarchy, przygotowują się do tajemnicy cudu. Wyznają wiarę, modlą się, idą bez obuwia ze śpiewem do Grobu, ze łzami, pobożnie niosą zbawczy Krzyż, obchodząc Grób trzy lub cztery razy bez przerwy. Mnóstwo ludzi zebranych modli się wznosząc *clamosas voces* aż do chwili pojawienia się ognia. Godniejsza z osób, trzymając w rękach zbawcze Drzewo, idzie ku wejściu do Grobu i pochyliwszy głowę klęka, a wszyscy w napięciu oczekują zstąpienia cudownego ognia. Niekiedy doznają zawodu. Wówczas ponownie obchodzą Św. Grób sześć lub siedem razy modląc się hałaśliwie. W końcu niosący Krzyż wchodzi do Grobu z innymi, a znalazłszy ogień, zapala swój paschał z lękiem, drżeniem i radością. Następnie patriarcha śpieszy donieść lub posłać ogień królowi i innym. Patriarcha ujrzawszy „ten cud”, płacząc z radości zaczyna *Te Deum laudamus*.

Potem diakon poświęcał jednak z nakazu patriarchy Fulcheriusza „św. ogień” i paschał, posługując się formułą: *Exultet iam angelica turba*¹².

J. M. Giovene przytacza świadectwo Bernarda Mnicha Francuza w *Itinerarium*, pisany ok. 1370 r. i Pontyfikał z Poitiers z IX w., w których narzędziem Bożym, zapalającym światło, był anioł¹³. Francuski pisarz Gienacus nazywa ten fenomen *pia astutia*¹⁴. Również patriarcha Fulcheriusz (25.I.1146—20.XI.1157 r.) wiedział, że rzekomy cud był zwykłym oszustwem, dlatego nakazał poświęcać ogień¹⁵.

I F 386 podaje hymn Prudencjusza, nazywając go *hymnus ad ignem*:

*Inventor rutili dux bone luminis,
Qui certis vicibus tempora dividis:
Merso sole chaos ingruit horridum
Lumen redde tuis Christe fidelibus*¹⁶.

Utwór ten jest godny uwagi ze względu na nieco inną melodię niż spotykaną w szeregu rękopisów i starodruków.

¹² I F 386, k. 167v n.

¹³ J. M. Giovene, dz. cyt., s. 69—70: „...post peractum officium *Kyrie eleison canitur, donec veniente angelo lumen in lampadibus accendatur... Eadem nocte Ierosolymis in Sepulcro Domini lampas ab angelo illuminatur...*”.

¹⁴ Tenże, s. 74.

¹⁵ Z. Obertyński, dz. cyt., s. 34.

¹⁶ I F 386, k. 161—161v. Por. H. A. P. Schmidt, dz. cyt., s. 595—596.

3. Liturgia chrztu

Najstarsze rękopisy bożogrobców notują w W. Sobotę procesję do chrzcielnicy i śpiew litanii oraz poświęcenie wody. Według przyjętego zwyczaju patriarcha chrzczył jedno niemowlę, a dziekan inne dzieci. Chór śpiewał krótką litanie.

4. Liturgia mszalna

Po skończeniu śpiewu zaczynała się Msza św. Jej dawne pochodzenie zaznacza brak introitu, *offertorium* i tzw. *Communio*¹⁷. Podczas mszy śpiewali „archichori” *alta voce* — *Kyrie*, patriarcha — *Gloria, Dominus vobiscum*, kolektę: *Oremus Deus, qui hanc sanctissimam...*, subdiakon — lekcję: *Si consurrexisti...*, archichori — *Alleluia*, chór — Tractus: *Laudate Dominum omnes gentes*, diakon — ewangelię (bez świece): *Vespere autem Sabbati...*, patriarcha — *Credo in unum Deum*. Opuszcza się *offertorium* na znak milczenia i ofiary niewiast. Kantorzy i inni milczą, bo wtedy przynoszą na ofiarowanie „*odoratum unguentum*”¹⁸.

Wersja prefacji — *Te quidem omni tempore* — występuje taka, jaka była w: Gr, C, Ge F, Ge Sii, Ge P, Ge E, Ge G, Ge V, Ge Vic. *Sanctus, Communicantes* — *Hanc igitur* z dodatkiem, *Pater noster*. Opuszcza się *Agnus Dei* i nie udziela się pocałunku pokoju. Kantor zaczyna połączone z Mszą nieszpory: *Alleluia*, Ps. *Laudate Dominum*, *A Vespere autem Sabbati*, *Magnificat*. *Postcommunio* — *Spiritum nobis*, *Ite missa est*. Nieszpory umieszczone są w A m i V XV (tekst z melodią).

Kompleta (w starych rękopisach bożogrobców) w niczym nie różni się od obowiązującej w B R: Ps. 4 *Cum invocarem*, Ps. 90 *In te speravi*, Ps. 133 *Ecce nunc*, Kanty *Nunc dimittis*, *Alleluia*, Or. *Spiritum nobis Domine*.

IV. ANALIZA MUZYCZNA

1. Notacja muzyczna

Skrypcorzy rękopisów A m z Miechowa, I F 386 BUWR z Nysy i V XV z Odylienbergu w Holandii, używanych w różnych konwentach bożogrobców posługiwali się diastematyczną notacją gotycką.

Podstawę zapisu A m stanowił pięcioliniowy system muzyczny. Na

¹⁷ C V 659, k. 74v. — RB, k. 87 b, kol. 1. — B Ch., k. 204 t, kol. 1. — I Q 175, k. 45—45v. — I F 386 podaje następujące śpiewy mszalne i nieszporne: *Kyrie* — formularz I, *Alleluia*, *Confitemini Domino*, *Laudate Dominum*, *Alleluia*, *Laudate Dominum*, *Vespere autem sabbati*, *Magnificat*, k. 170. — Por. H. A. P. Schmid t, dz. cyt., s. 867.

¹⁸ C V 659, k. 75.

jednej stronie karty jest umieszczone dziesięć systemów. Klucz C składa się z dwóch pionowo ułożonych kwadratów, z których górny jest ścięty z lewej strony. Występuje najczęściej na czwartej, rzadziej na trzeciej i czasem na drugiej linii. Klucz F ma formę dwóch rombów stykających się ze sobą końcami, z których dolny jest zakończony ukośną kreską skierowaną w lewo ku dołowi (k. 141 v) lub zwinięty w pętlę (k. 139 v, 140, 141, 141 v, 142, 142 v). Przy ósmym responsorium *Astiterunt reges terrae* (k. 141 v) występują obydwie klucze C i F równocześnie. Klucz G w tym oficjum nie występuje. Custos ma kształt kwadratu z kreską (laską) przeprowadzoną poziomo do dołu. Bemol przy nucie „si” został dopisany innym atramentem podczas korekty, dokonanej w XVII w.¹⁹ w następujących miejscach (k. 140 przy słowie *rex*, k. 141 *iusti, erit, mortuos*, k. 142 *male- populum*, k. 142 v *Mulieres*). Również dzielenie melodii na odcinki jedną lub dwiema czerwonymi, poziomymi kreskami nastąpiło zapewne podczas korekty.

Bardziej urozmaiconą notacją posłużył się skrypta Graduału z Nysy I F 386. Np. klucz F przybiera kilka kształtów: dwa stykające się końcami romby z umieszczoną z lewej strony zakrzywioną laską, identyczna forma w dodanym cienkim „s” z lewej strony, dwa romby, z których dolny jest wydłużony z prostą kreską z lewej strony. Custos występuje w kształcie rombu z jedną lub dwiema ukośnymi kreskami. Na każdej karcie jest umieszczone sześć lub siedem cztero- lub pięcioliniowych systemów. Częściej jest używane *punctum* niż *virga*²⁰.

Rękopis z Odylienbergu V XV ma umieszczone na każdej papierowej karcie dziewięć systemów czteroliniowych. Klucze C i F występują równocześnie. Klucz F jest zbliżony do strofy, *custos* natomiast ma kształt rombu z ukośną kreską z prawej strony, skierowaną ku górze. Nuty mają formę bardziej delikatną, częściej występuje *virga*, która nawet na zakończenie występuje pojedynczo²¹.

2. T e k s t m u z y c z n y

Melodie w oficjum W. Soboty, umieszczone w rękopisach, stanowią materiał o wiele skromniejszy niż liturgiczny. Są to w A m: antyfony, inicjały i terminacje psalmów, responsoria *Matutinum*, *Laudes* i nieszporne. W V XV zaopatrzone w melodię tylko *Laudes* i nieszpory.

¹⁹ Dokładna analiza paleograficzna znajduje się w specjalnym studium: H. Piwoński, *Antyfonarz miechowski 1562—1563 r.* (maszynopis). Korekty dokonano w rękopisie prawdopodobnie za papieża Urbana VIII, gdyż hymny występujące w nim są już poprawione. — Por. *Chronologia Polska*, red. B. Włodarski, Warszawa 1957, s. 475. — *Quotidiana processio a Patribus agenda Franciscanis in Ecclesia Sanctissimi et Gloriosissimi Sepulcri Domini nostri Jesu Christi Hierosolymis cum indulgentiis proprio loco appositis additis missarum indulto quae in Sanctuariis Terrae Sacre more votivo celebrantur. Hierosolymis A. D. 1903*, s. 6.

²⁰ Por. H. Piwoński, *Ogólne wiadomości o Graduale nyskim* (maszynopis).

²¹ Por. M. Hereswitha, dz. cyt.

I F 386 podaje formularz mszalny i nieszporny oraz hymn na poświęcenie ognia.

Liturgiczne melodie chorałowe, oparte na tonacjach kościelnych, choć wyrosły z jednego źródła, przepuszczone jednak przez filtr zwyczajów lokalnych i narodowych, wytworzyły dwie wersje: romańską i germańską²². Geneza tych wersji jest dotąd niewyjaśniona. Klasyfikacja i grupowanie pod tym kątem poszczególnych rękopisów musi być przeprowadzona z dużą dozą ostrożności z uwagi na niedokładność skryptorów w przepisywaniu ksiąg. W każdym rękopisie mogą występować obok siebie obydwie wersje. Dokładna analiza porównawcza wykaże analogie i różnice w melodiach zanotowanych w uwzględnianych w komparacji rękopisach.

a. Psalmy

Wykorzystanie i kolejność psalmów w całym oficjum w A m, (również w innych rękopisach i księgach służących jako materiał porównawczy) są niemal identyczne z obowiązującymi obecnie w B R, z wyjątkiem: w *Laudes* — A m, (C V, V XV, w innych księgach bożogrobców oraz A Cz premontratensów) jako drugi Ps jest 42 — *Judica me Deus*, w B R i innych Ps 91 — *Bonum est confiteri*, trzeci w A m, C V, V XV ... Ps 62 — *Deus Deus meus*, w B R... Ps 63 — *Exaudi Deus orationem meam* oraz ostatni w A m, C V, V XV... Ps 148 — *Laudate Dominum de celis*, w B R, OC... Ps 150 — *Laudate Dominum in sanctis eius*.

Terminacje psalmów należących do repertuaru *Laudes* i nieszpórów wykazują w tym Dniu z *Triduum Sacrum* największe zróżnicowanie. W psalmodii *Lqudes* Ps. 1 posiada ton 4c: A m, ABC, E V (Lu); 46; AK II, ACz, AK 47, AK 53, V XV. Ps. 2 ma 4c: A m, AK I, AK II, A Cz, ABC, AK 47, AK 53, Gr Pr; 4a: V XV, OC, E V (Lu). Ps 3 ma 7h; A m, II, A Cz, AK 47, AK 53, V XV. Ps 2 ma 4c: A m, AK I, Ak II, A Cz, ABC, AK 47, AK 53, Gr Pr; 4a: V XV, OC E V (Lu). Ps 3 ma 7h: A m, Gr Pr; 7b: E V (Lu); 7a: Ak I, Ak II, AK 47, AK 53, V XV; 7d: A Cz, OC. Ps 4 ma dwa tony w poszczególnych księgach — 1g: A m, Ak I, AK 53; 1d: Ak II; 2d: A Cz transp., OC, Gr Pr, AK 47, V XV; E V (Lu). Również Ps 5 był śpiewany według dwóch tonów — 8c: A m, A Cz, V XV, Gr Pr, E V (Lu); 8 g: ABC; 5a: Ak I, Ak II, AK 47, AK 53, OC.

Kantyk *Benedictus* był śpiewany we wszystkich wymienionych kodeksach z zakończeniem 1 d. Nieszporny Ps 116 miał następujące zakończenie — 2 d: Ak I, AK 47, AK 53; 6 f: Kr K, E V (Lu); 7c: I F 386, Gr

²² Por. Mueller, *Germanische Choraltradition und deutscher Kirchengesang* (*Festschrift für Wagner*) 1926. — P. Wagner: *Romanische und Germanische Choraltradition* (*Festschrift für I. Krohn*) 1927. — H. Huckle: *Cantus gregorianus.*, W: *Hebdomada Sancta...*, s. 916—918, powołując się na opracowania choralistów, cofa się do czasów wprowadzenia liturgii i chorału rzymskiego do Francji (ok. 750 r.) i rozróżnia tylko dwie tradycje: francuską i rzymską. Tradycja francuska okazała się bardziej stałą, rzymska — zmienną.

Pr; 7d: V XV; 8g: A m, Ak I, ABC. *Magnificat* ma we wszystkich kodeksach zakończenie 8g.

Różne terminacje mają psalmy *Matutinum* — 3-ci — 5a: A m, A Cz, Ak I, AK 47, AK 53, Gr Pr; 7c: Ak II O C, E V (Lu); 7h: ABC. Ps 9-ty 4c: Ak I, AK 53, Gr Pr, OC, E V; 4d: Ak II, AK 47, ABC; 4e: A Cz.

b. Antyfony²³

Najobfitszy zespół śpiewów w A m stanowią antyfony z *Laudes*, nieszpórów i oficjum nocnego. Szczegółowa analiza z zakresu melodyki będzie dokonana według następującego schematu: najpierw są podane poszczególne słowa lub sylaby tekstu liturgicznego, po dwukropku wersja muzyczna z A m, a po znaku równania melodia zgodna z wersją A m. W nawiasie są umieszczone inne wersje.

Antyfony z *Laudes*:

O mors. c¹d¹ = AK 47, AK 53, A Cz, Gr Pr, OC, Lu; (gd¹ = V XV); *ero mors:* c¹ d¹ e¹ c¹ = melodia identyczna we wszystkich księgach porównywanych, prócz (V XV: e¹ f¹ e¹ c¹); *tua:* d¹ d¹; (wariant jest tylko w V XV: e¹ d¹); *morsus:* ad¹ hc¹ = AK 47, AK 53; (ad¹ c¹ h = A Cz, Gr Pr, OC, Lu; hd¹ c¹ h = V XV); *ero:* fg a; (wariant jest tylko w V XV: fg c¹); *inferne:* c¹ a a; (podobnie wariant jest w V XV: h g g); — *Plangent — unigenitum:* e¹ c¹ d¹ d¹ d¹ = V XV, A Cz, Gr Pr; (e¹ d¹ c¹ d¹ d¹ = AK 47, AK 53, OC, Lu); *quia:* ad¹ c¹ h, (tylko V XV ma: f ac¹); *occisus est:* hc¹ c¹ h a; c¹ a a a = A Cz, Gr Pr, Lu; c¹ a ga a = A K 47, AK 53, OC; ga h a g = V XV); — *Attendite:* gd¹ hd¹ e¹ d¹ d¹ = AK 47, AK 53, OC; (a d¹ hd¹ e¹ d¹ d¹ = V XV; h d¹ hd¹ e¹ d¹ d¹ = A Cz, Gr Pr, Lu); *populi:* c¹ d¹ c¹ h g = V XV, AK 47, AK 53, A Cz, Gr Pr; c¹ d¹ h g = OC; c¹ d¹ c¹ g = Lu); *et:* a; (c¹ = V XV, AK 47, AK 53, A Cz, Gr Pr, OC, Lu); *dolorum:* a c¹ ha; (a c¹ a ha); a c¹ a ha = V XV; a hc¹ h = OC, a ac¹ h = Lu; a c¹ h = AK 47, AK 53; a hc¹ a ha = A Cz, Gr Pr); — *A porta — inferi:* d e dc = A Cz, Gr Pr, OC, Lu; (d de dc = V XV; d fe de = AK 47, AK 53); *erue:* f a g = AK 47, AK 53; (fg a g = V XV, A, Cz, Gr Pr, OC, Lu); *Domine:* a g f = AK 47, AK 53, A Cz, Gr Pr, OC, Lu; (fg f f = V XV); *animam:* fg'e fe = V XV, AK 47, AK 53, A Cz, Gr Pr; (fe e f = OC, Lu); — (O) *vos:* ha = A Cz, Gr Pr, OC, Lu; (c¹ a = V XV, AK 47, AK 53); *transitis:* ac¹ c¹ c¹ h; (a c¹ c¹ h = V XV, AK 47, AK 53, A Cz, Gr Pr, OC, Lu); *viam:* c¹ d¹ c¹ = A Cz, Gr Pr; (c¹ d¹ d¹ = OC, Lu; c¹ d¹ c¹ h c¹ d¹ d¹ c¹ = V XV); *attendite:* d¹ f¹ e¹ f¹ d¹; (d¹ f¹ f¹ e¹ f¹ c¹ = OC, Lu; d¹ f¹ e¹ f¹ c¹ = A Cz, Gr Pr; d¹ f¹ f¹ f¹ c¹ = AK 47, AK 53; c¹ d¹ f¹ e¹ f¹ d¹ = V XV); *videte:* c¹ c¹ ag; (c¹ c¹ c¹ g = OC, Lu, A Cz, Gr Pr, V XV;

²³ Por. J. A. Jungmann, *Missarum sollemnia*. T. II. Paris 1952, s. 292. — P. Wagner: *Einführung in die gregorianischen Melodien*. T. I., *Ursprung und Entwicklung der liturgischen Gesangsformen*. Leipzig 1911, s. 112—113. — C. Callewaert, *Liturgicae institutiones. Tractatus secundus de Breviarii Romani liturgia*. Brugis 1931, s. 92—93. — M. G. G., T. I, kol. 1529.

$c^1 c^1 e^1 =$ AK 47, AK 53); *dolor*: $c^1 a ha =$ OC, Lu; ($hc^1 a ha =$ V XV; $hc^1 h hah =$ AK 47, AK 53; $c^1 d^1 c^1 c^1 hc^1 =$ A Cz, Gr Pr); — *Mulieres* — występuje sprawa wersji muzycznych²⁴.

Antyfony nieszporne:

— *Alleluia* — najczęściej zróżnicowania wykazuje zapis tej melodii.

I F 386 h	c^1	$d^1 e^1$	d^1	$d^1 c^1 c^1$	ac^1	ha	g	a	a	f	ac^1	a	ha	g	g
I F 395 h	c^1	$d^1 e^1$	d^1	$d^1 c^1$	ac^1	ha	g	a	a	f	ac^1	c^1	ha	g	g
A Cz	$c^1 c^1$	c^1	$d^1 e^1$	d^1	$d^1 c^1$	ac^1	ha	g	a	a	f	ac^1	c	ha	g
Gr Pr	$c^1 c^1$	c^1	$d^1 e^1$	d^1	$d^1 c^1$	ac^1	ha	g	a	a	f	ac^1	c	ha	g
V XV	$d^1 c^1$	hc^1	$d^1 e^1$	d^1	$d^1 c^1$	ac^1	ha	g	a	g	f	g	c^1	ha	g

Al - le - lu - ia al - le - luia al lelu ia al-le - lu ia

AK 47															
AK 53	d	f	df	d	d	d	d	d	c	d	ef	d			
A m	g	c^1	c^1	g	h	c^1	a	gf	ga	a	g	g			
Lu	f	g	a	f	ga	g	f	dc	f	ga	gf	f	(Gr K bliski war.)		
	Al-le-lu-ia	al-le-lu-ia	al-le-lu-ia												

— *Vespere*: $gc^1 a a =$ I F 395, AK 47, AK 53, Lu; ($gc^1 a g =$ V XV, A Cz, Gr Pr; $gac^1 a a =$ I F 386); *autem*: $a f =$ 386; ($a g =$ I F 395; $a gf =$ V XV, A Cz, Gr Pr; $ag f =$ Lu); *Sabbati*: $gag fg g$; ($ga a g =$ I F 395; $ga a a =$ AK 47, AK 53, A Cz, I F 386, Gr Pr, V XV, Lu); *que*: $gac^1 h$; ($gc^1 h =$ AK 47, AK 53; $h =$ I F 395, V XV, A Cz, Gr Pr, Lu); *prima*: $c^1 h a$, (inne księgi mają zgodny zapis melodii: $c^1 a$); *Sabbati*: $c^1 c^1 c^1$, (tylko Lu ma $c^1 c^1 h$); *altera*: $c^1 ga a =$ AK 47, AK 53; ($h g a =$ I F 395, V XV, A Cz, Gr Pr, Lu); *Maria*: $c^1 ga a =$ AK 47, AK 53; ($hc^1 a a =$ V XV; $h a a =$ I F 395, A Cz, Gr Pr, Lu); *videre*: $a c^1 hc^1$; ($a a hc^1 =$ V XV; $a hc^1 ac^1 =$ A Cz, Gr Pr; $a c^1 a h =$ AK 47, AK 53; $a c^1 c^1 ah =$ I F 395; $a hc^1 ac^1 =$ Lu); *sepulchrum*: $a ag f =$ V XV, Lu; ($h ag h =$ A Cz, Gr Pr; $c^1 ag f =$ I F 395, AK 47, AK 53).

Jak wynika z powyższej analizy układ i kolejność rozpatrywanych antyfon są jednakowe w porównywanych księgach i świadczą o stosunkowo późnej dacie powstania zespołu. Zapisane melodie wykazują pewne odchylenia nawet w rękopisach i księgach tego samego zakonu bożogrobców (A m, V XV, I F 386). Antyfony w księgach premonstratensów (I F 395, A Cz, Gr Pr) uległy drobnym zmianom, podobnie antyfony w księgach karmelitów. Najbliższej chorąlu diecezjalnego należy umieścić melodie ABC — kanoników reg. przy kościele Bożego Ciała w Krakowie.

²⁴ W tym wypadku A m i V XV mają wersję benewentyńską, diecezjalne — germańską, a karmelitańskie, premonstratenskie i E V — romańską.

Wobec wielkiej ilości drobnych wariantów melodycznych w responsoriach większych²⁵ ograniczymy się do najbardziej ogólnego stwierdzenia, że zarówno poprawione responsoria, ich wersety, jak i pierwotna wersja A m nie wykazują większych odchyłeń melodycznych, modalnych, ani rozszerzenia rozmiarów skal kościelnych.

Śpiew *Kyrie, Christe, Kyrie* w A m przeznaczony na Trzy Dni po laudesach, różni się od umieszczonych we wszystkich porównywanych księgach. Podczas gdy pozostałe księgi wyraźnie wskazują na trzeci *modus*, A m podkreśla pierwszy w wersji benewentyńskiej²⁶.

Utwór — hymn *ad ignem „Inventor rutili dux”*²⁷ zawiera I F 386. Należy podkreślić, że początek melodii hymnu zaczyna się w tym Graduale z Nysy nieco inaczej niż w innych rękopisach i starodrukach. Cała melodia jest transpirowana o kwintę niżej i zamiast kwintowego skoku do góry, ma tylko sekundowy pochod:

I F 386	cd d fd c d e f d c d cH A
Gr W	
Gr Oł	
Gr Oł	da a c ¹ a g a h c ¹ a g a fe d
Ag Pł	

In-ven-tor rutili dux bo - ne lu - mi - nis

Exultet z poświęcenia paschału podany w I F 386 należy prawdopodobnie do wariantów melodii spotykanej po XII w. w Normandii i Anglii²⁸.

Incipit porównany z Gr W, Ag Pł, OC, Ms R oraz E V:

I F 386	g c ¹ c ¹ c ¹ c ¹ c ¹ c ¹ c ¹ c ¹ d ¹ c ¹ h c ¹ g
Gr W	a c ¹ c ¹ c ¹ c ¹ c ¹ c ¹ c ¹ c ¹ d ¹ c ¹ h c ¹ g
Ag Pł	g ac ¹ c ¹ c ¹ c ¹ c ¹ c ¹ c ¹ c ¹ d ¹ c ¹ h c ¹ g
OC	
Ms R	g ac ¹ c ¹ h c ¹ d ¹ c ¹ c ¹ c ¹ h a hc ¹ a
E V	

Melodia *Cantemus Domino, Vineam factam esse i Attende caelum* oraz *Sicut cervus* (wszystkie w tonie 8g) rozwinęły się po VIII w. we Francji, ale zostały przejęte z Rzymu²⁹.

²⁵ Por. C. Callewaert, dz. cyt., s. 126—127. — M. Righetti, *Storia liturgica*. T. II. Roma 1955, s. 518, 613—615. — P. Wagner, dz. cyt., T. I, s. 123 n, 141. — P. A. Neugart, *Handbuch der Liturgie*. T. III Einsiedeln 1929, s. 36—37.

²⁶ A m zawiera najbogatszą melizmatykę i dwukrotnie wraca do „si” naturalnego. Najbliższa jest melodia karmelitańska (OC), która jednak różni się modalnie od występującej w A m.

²⁷ Gr 0 11501—1506 r., k. 173 i Gr W k 97v, Ag Oł, s. 155, Ag Pł, s. 136v — umieszczają ten hymn po poświęceniu ognia.

²⁸ Powstały dwa typy melodii *Exultet*: włoski — melizmatyczny i zaalpejski — w formie sfigurowanej pieśni. Por. H. A. P. Schmidt, dz. cyt., s. 948.

²⁹ Tamże, s. 948.

Z mszy nocnej paschalnej ma I F 386 zanotowane poza własnymi śpiewami *Alleluia* i Tr. *Laudate Dominum*, również *Kyrie* (formularz paschalny³⁰. *Alleluia* i V *Confitemini Domino* mają specyficzną pozycję. Raz tylko w roku śpiewa trzykrotnie *Alleluia* celebrans, a chór odpowiada³¹. *Alleluia* z Graduału nyskiego przejawia cechy niemieckie:

I F 386	d gg	a c ¹	gghgggac ¹	gagc ¹ ahaag
	Alle	- lu -	— — —	— ia
A Cz	d gg	a h	gggagggah	ggagc ¹ ahaag
Gr Pr				
Gr K				
OC	e gg	a h	gggagggahg	ggagc ¹ ahaag
Lu				
	Alle	—	— lu —	— ia

Tractus *Laudate Dominum* (ton 8g) zosał wzięty z Dni Kwartalnych W. Postu³².

V. WNIOSKI

Analiza ksiąg bożogrobowców odnośnie do liturgii W. Soboty i porównanie z grupą wybraną diecezjalnych i zakonnych ksiąg muzyczno-liturgicznych pozwalają wyprowadzić następujące wnioski:

a) liturgiczne:

1) Na jutrznię przygotowywano więcej świec — 34. 2) Schemat formalny antyfon, psalmów, responsoriów i wersetów w jutrzni i innych godzinach kanonicznych odpowiada w ogólności układowi obowiązującemu w *Brewiarzu Rzymskim*. 3) Responsoria o budowie frankońskiej zostały w A m poprawione po reformie trydenckiej (w XVII w.) i akomodowane do wymogów *Brewiarza Rzymskiego*, który został u nich przyjęty po tej reformie. 4) Po laudesach śpiewano *Kyrie...*, w okresie *Triduum Sacrum*, podobnie jak w innych kościołach zakonnych i diecezjalnych z pewną różnicą. 5) Źródła miechowskie z XIX w. mówią o czatach — stawianiu straży, adoracji przez czterech kanoników w W. Piątek i W. Sobotę. 6) Ceremonia świętego ognia jerozolimskiego

³⁰ I F 386, k. 170v. Gr Pr, s. 302. — Gr W ma litanijne „Bogurodzica”, k. 103v, a Gr K 1644 r., k. 181v inne litanijne: g f efe d e.

³¹ Por. P. Wagner, dz. cyt., T. III, Leipzig 1921, s. 397 n 2 (nota 14). W tradycji benewentyńskiej bywają umieszczone w tym miejscu różne *Versus alleluiaici*.

³² W Polsce adorowało przy grobie wielkopiątkowym czterech kan. stróżów Sw. Grobu od rana W. Piątku do południa W. Soboty. Por. J. Kwiatkowski, *Opis kościoła parafialnego w Miechowie*. Arch. Diec. Akta kons. nr 257.

w W. Sobotę, oparta na rzekomym, cudownym zjawisku, była przekazywana mimo zakazów Stolicy Ap. (9 III 1238 r.), np. na Śląsku, (por. I Q 175 BUWr). 7) Hymn z I F 386 przeznaczony na poświęcenie ognia w W. Sobotę — *Invictur rutili dux* — należy do rzadko używanych. 8) Liturgia Bożego Grobu przewiduje 12 lekcji przed poświęceniem wody w tym Dniu, podobnie jak rzymska, galazjańska i benewentyńska. (Ryt karmelitański przewidywał 5, a premonstratenski 4 lekcje).

b) m u z y c z n e:

1) Chorał przedstawiony w rękopisach kanoników reg. stróżów Św. Grobu (I F 386, X XV, A m) nie jest jednolity: I F 386 ma przeważnie wersję germańską, V XV — romańską, A m — obydwie wersje, z dominacją romańskiej. 2) Melodie antyfon, responsoriów i terminacji psalmów nie wykazują w rękopisach bożogrobców większych różnic w stosunku do paralelnych, znajdujących się w porównywanych rękopisach i późniejszych księgach. 3) Hymn przeznaczony na poświęcenie ognia w I F 386 — *Inventor rutili dux* — ma melodię stanowiącą dalszy wariant ogólnie przyjętej.

Liturgia Sabbati Sancti apud Canonicos Regulares
Sacri Sepulcri Hierosolymitani Custodes

Summarium

Fontibus liturgico — musicis et liturgicis Ordinis Canoniorum Regularium Sacri Sepulcri Hierosolymitani Custodum diligenter perpensis hac disputatione proponere conamur, qua ratione et modo sodales eiusdem Ordinis celebrationes liturgicas Sabbato Sancto peragebant. Idcirco monumenta eiusdem Canoniorum Ordinis cum monumentis aliorum ordinum et dioecesium collata sunt, quo melius et similitudines et differentiae rituum atque melodiarum demonstrarentur.

Antiquissimum manuscriptum C V 659 (Ordo = Rituale) saec. XII in Bibliotheca Vaticana asservatum necnon eiusdem descriptiones posteriores: B Ch no 50 de Chantilly saec. XIII—XIV, R B Rituale de Barletta a. 1229—1244, I Q 175 Ordo divini officii Conventus Crucigerorum cum duplici rubae cruce saec. XIV de Nysa Silesiorum, et V XV Vesperale saec. XV—XVI de Odilienberg (in Hollandia) ceremonias Sabbati Sancti Hierosolymis celebratas prae se ferunt.

In documentis Miechoviensibus e saec. XIX dicitur de vigiliis quattuor Canoniorum ad sepulcrum a mane Feriae Sextae ad meridiem Sabbati Sancti.

Ceremonia „sacri ignis Hierosolymitani”, quae Sabbato Sancto agebatur et putativis miraculis eventis innitebatur, ultro vigeat, postquam a Sancta Sede prohibita est (9.III.1238 a.), e. g. in Silesia (I Q 175 BUWr).

Ad demonstrandum officium divinum in cantu peractum adhibita sunt praesertim manuscripta A m de Miechów et V XV Vesperale de Odilienberg.

Ipsa dispositio antiphonarum, psalmorum et responsoriorum respondet in genere ordini, qui in Breviario Romano adhibitus est, quamquam in specie aliquot differentias habet.

Manuscripta A m de Miechów, pars manuscripti de Nysa Silesiorum I F 386 BUW_r et V XV Vesperale de Odilienberg testimonia sunt valde utilia ad cognoscendum progressum cantus liturgici in Ordine Canonicorum Custodum Sabbato Sancto florentis. Cantus choralis, prout in his manuscriptis exstat, eiusdem generis non est. Analisi musicali peracta, apparet in antiquissimo manuscripto musico I F 386 notas quasdam versionis Germanicae, in manuscripto V XV inesse notas versionis Beneventiae et Romanicae, et in manuscripto A m omnes versiones inveniri posse, versione tamen Beneventina praevalente.

Melodiae singulorum cantuum: antiphonarum, psalmorum, responsum, a melodiis, quae sunt in aliis manuscriptis inquisitis, maximam partem non differunt. In manuscriptis praefati Ordinis, quae ad manus nobis erant, genuinae et suae melodiae liturgicae vel paraliturgicae Sabbato Sancto canendae inveniri non possunt, excepta benedictione ignis sacri.

H. Piwoński